

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 8 (Ağustos/August 2022), s. 784-793.
|| Geliş Tarihi-Received: 17.03.2022
|| Kabul Tarihi-Accepted: 30.05.2022
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1089400

Jüsipbek Aymavitov'un Hayatı, İdam Edilmesi, *Akbilek* Romanı ve Diğer Eserleri

The Life of Jusipbek Aymavitov, His Execution, The Novel Akbilek and Other Literary Works

Aliya BOSTANOVA*

Öz

Bu çalışma, Jüsipbek Aymavitov'un hayatı, idam edilmesi, eserleri ve *Akbilek* romanı ile bu romanın Kazak edebiyatındaki yeri ve önemi üzerinedir. Büyük Kazak yazar Jüsipbek Aymavitov'un Kazak edebiyatının gelişmesi için yaptığı uğraşlar, yaşadığı dönemin sosyal ve siyasal durumunda şahsına yapılan suçlamaların ele alınması, Stalin döneminde "halk düşmanlığı, milliyetçilik" ile suçlanarak hayatında yaşadığı zorluklar ve bu zorluklar neticesinde -baskıcı Stalinizm zihniyeti tarafından diğer aydınlarla yaptığı gibi- ölüme mahkûm edilmesi (kurşunlanarak) konularını içermektedir.

Jüsipbek Aymavitov, pedagoji ve psikoloji alanında araştırmalar yapan, dünya klasiklerini Kazakçaya ustaca çevirebilen, romanları, hikâyeleri, kısa hikâyeleri, oyunları, dramaları olan, yalnızca yazarlığı ile değil öğretmenliği ve eğitimciliği ile de ön plana çıkan, yaşadığı zamanda siyasi sebeplerden ötürü eserlerine yasak gelip değeri bilinemese de ölümünden yıllar sonra kıymeti anlaşılan bir edebiyat sanatçısıdır. Jüsipbek Aymavitov, 42 yıllık kısa hayatında Kazak edebiyat tarihine ölümsüz eserler ve çalışmalar bırakmıştır.

Kazak edebiyatının oluşumuna büyük katkı sağlayan Jüsipbek Aymavitov'un hayatı ve çalışmada bahsedilen kaynakların bilinmesi Kazak edebiyatı açısından bir kilometre taşıdır.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, Jüsipbek Aymavitov, Akbilek.

Abstract

This study is about Jusipbek Aymavitov's life, execution, works and the importance of this novel in Kazakh literature. The work made by the great Kazakh writer Jusipbek Aymavitov to improve Kazakh literature, the handling of charges against his character in the social and political situation of his time, the accusations of "public hostility, nationalism" in the Stalin era, including the difficulties he has experienced in his life and the fact that he was sentenced to death (lead), as he has done to other intellectuals in the repressive Stalinism mentality.

Jusipbek Aymavitov, a researcher in pedagogy and psychology, who can master world classics into Kazakhstan, their novels, stories, short stories, games, he is a literary artist who has dramas, not only with his writing, but also with his teaching and education, who is forbidden to his works for political reasons at his time and whose value is unknown, but has been appreciated

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman/Türkiye, e-posta: aliyabostanova@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0082-3640

years after his death. Jusipbek Aymavitov left negative works and works in Kazakh literature history in his short 42 years.

Jusipbek Aymavitov, who contributed greatly to the formation of Kazakh literature, is a milestone in terms of Kazakh literature, knowing the life and resources mentioned in the study.

Key Words: Kazakh literature, Jusipbek Aymavitov, Akbilek.

Giriş: 1. Jusipbek Aymavitov'un Hayatı

Fotoğraf 1: Jusipbek Aymavitov'un gençliği ve son fotoğrafı. <https://e-history.kz/kz/news/show/2737/> [Erişim Tarihi: 12.03.2022].

1889 yılında, şimdiki bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Pavlodar bölgesinde bulunan -önceki adı Kızıl Tu olan- şimdiki adıyla Jusipbek Aymavitov köyünde dünyaya gelen Jusipbek Aymavitov'un ataları Dandevay ve Kuan zamanın saygı gören ve zengin insanlarındandır. Jusipbek Aymavitov'un babasının hayatı ise tam tersine fakirlikle geçmiştir. Bu fakirliğin damgası Jusipbek'i de etkilemiştir. Aymavitov, eski yazıya hâkim olduğundan ve ailesine yardım etmek amacıyla küçüklüğünden itibaren çalışmak zorunda kalmış; bu sebeple de Jusipbek okula geç gitmiştir. Eğitim hayatına geç başlamasına rağmen ilk şiirini on üç yaşında yazan Jusipbek Aymavitov, anılarında bu durumu şöyle dile getirmiştir:

"13 yaşımdayken not defterime, fırtınalı havada kapısına gelen dilenciye kapısını açmayan yaşlı kadın hakkında ve taşınırken kısırağa binmek istemediğinden dolayı babasını üzen bir kız (kız kardeşim Jamiken'di) hakkında şiir yazmışım. Bunu okuyan babamın saçlarımı okşayıp, alnımdan kokladığını hatırlıyorum." (Kirabaev, 1993, s. 24).

Geleceğin yazarı Jusipbek, ilk eğitimini Abdilda Hazrat tarafından inşa edilen medresede eski usulde almıştır. Orada 5-6 sene eğitim görmüş, sonra kendisi moldo (molla) olarak öğrencileri eğitmeye başlamıştır. 1907 yılında Aymavitov mollalık yapmayı bırakıp Bayanaul'daki Rus Mektebine kaydolmuştur. Orada sadece bir dönem okumuş ve bir sene sonra Kereku'deki (Povlodar) Avul İşçiliği Mektebine (Köy Meslek Okulu) başvuru yapmıştır. Başvuru sonucu olumlu olup orayı kazanmıştır ancak üç ay okuduktan sonra mektepten gönderilmiştir. Aymavitov'un oradan atılmasının altında yatan asıl sebep ise bahsedilen okulun sistemine ve oradaki adaletsizliklere isyan etmesinden dolayı olmuştur. Okuldan çıkartılan Aymavitov, köydeki çocuklara ders anlatmaya başlamıştır. 1911 yılında Kereku'deki iki sınıflı Rus-Kazak Mektebinde eğitim görerek Semey'de "Öğretmenler Seminerini" bitirip (1914-1919) öğretmen olmuştur. Jusipbek, tam da bu yıllarda Alaş Orda kurucularıyla tanışmıştır. Semey'de bulunan Jusipbek Aymavitov, Alaş Orda'nın çalışmalarına katılmıştır. Muhtar Auezov'la birlikte "Abay" dergisini yayımlamıştır. Aynı

dergide "Ekeu" (ikisi) takma adıyla Abay hakkında birkaç hacimli makale yayımlayıp büyük şairin mirasını popülerleştirmişlerdir. Böylece Jüsipbek Aymavıtoı, Kazak edebiyatında Abay'ın yaratıcı ideallerini sürdürmüştür (Kirabaev, 2003, s. 8). Abay'ın Kazak edebiyatı için tarihi bir iş yaptığını kanıtlamış olmuştur.

"1919'da Alaş Ordacıların Bolşeviklerle anlaşması üzerine o da Komünist Parti saflarına geçmiştir. 1920 yılı sonbaharında Orenburg'da yapılan Kazakistan Sovyeti'nin Birinci Kurultayı'na delege olarak katılmıştır." (Toğısbayev ve Sujikova, 2009, s. 179-180; Mukanov, (1932) 2008, s. 353-355; Tamir, 2000, s. 267-268; Kınacı, 2014, s. 323'ten). Aymavıtoı, 1930'da Alaş Orda'nın Sovyet Hükümetine karşı yürüttüğü gizli faaliyete katıldığı gerekçesiyle tutuklanıp hapse atılmıştır (Mukanov, (1932) 2008, s. 354; Kınacı, 2014, s. 323'ten). 1931 yılında ölüm cezasına çarptırılmış ve Stalin'in emriyle öldürülmüştür. Milliyetçi olması ve Sovyet Hükümetine karşı olduğu gerekçeleriyle öldürülen Jüsipbek Aymavıtoı'un eserleri yasaklanmış, ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yakın eserleri üzerindeki yasak kaldırılmıştır. Aymavıtoı, romancı, tiyatro yazarı, şair, tercüman, araştırmacı olarak çok yönlü kimliğiyle Kazak edebiyatının önemli sanatçıları arasında yer almaktadır (Tamir, 2000, s. 267-268; Kınacı, 2014, s. 324'ten).

1919 yılında Aymavıtoı Orenburg şehrine gitmiş ve orada Vera adında bir kızla tanışmıştır. Aynı şehirde öğretmenlik yapmış ve daha sonra evlenmişlerdir. Bu evlilikten Bektur ve Janak adında iki erkek çocukları olmuştur. 1924 yılında Özbekistan'ın Taşkent şehrinde çıkan *Ak Jol* gazetesinde çalışmak için teklif almış, ailesiyle oraya taşınmıştır. 1924 sonbaharında, Alaş Orda hareketinin önemli isimlerden olan Mirjakıp Duvlatov, Maęjan Jumabayev, Jahanşa ve Halil Dosmuhammedoęlu, Sultanbek Kojanoęlu gibi Aymavıtoı da Taşkent'e gitmiştir. Taşkent'te *Ak Jol* gazetesinde çalışmaya başlamış ve Taşkent'te basınyayın faaliyetleriyle ilgilenmiştir (Mukanov, (1932) 2008, s. 354; Kınacı, 2014, s. 323'ten). 1925 yılında Stalin'den gelen bir mektup üzerine, Rus İmparatorluğu'na karşı propaganda yapan, kendi dillerinde kitaplar yayımlamaya çalışanları araştırmak amacıyla Rus hükümetinden bazı kişiler görevlendirilmiştir. Jüsipbek de bu araştırmalara maruz kalmıştır. Jüsipbek'in torunu Rimma Aymavıtoıva, kendisi ile yapılan röportajda şunları söylemiştir, "Bu olay üzerine Aymavıtoı, eşi Vera'yı Orenburg'a geri göndermiş, çocukları ise babasıyla kalmıştır. Daha sonrasında Vera'dan bir bilgi alınamamıştır." (Habar Tanyım, 2018, [Erişim Tarihi: 11.03.2022]).

Aymavıtoı'un çocukları, dönemin zorlu şartlarından ötürü farklı yerlere sürüklenmiştir. En büyük oğlu Bektur, bu zorluklar neticesinde çok acı çekmiştir. Babası "halk düşmanı" olarak tanınan Bektur Aymavıtoı, on yıl Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir. Bektur, memleketine 78 yaşında dönebilmştir. Anılarında memleket hasreti göze çarpmaktadır: "Eskiden Pavlodar kasabası küçük bir kasabaydı. Şehrin bir ucundan diğer ucuna gidiyorsak, yürüyerek gidiyorduk. Babam ve ben sık sık şehirde dolaşıyorduk. Şimdi her şey değişt. Şehir çok büyüdü. Çocukluęumu hatırlıyorum. Memleketimi bir an bile unutmadım, büyüdüğüm sıcak bir yer." (Demçenko, 2014, [Erişim Tarihi: 12.03.2022]).

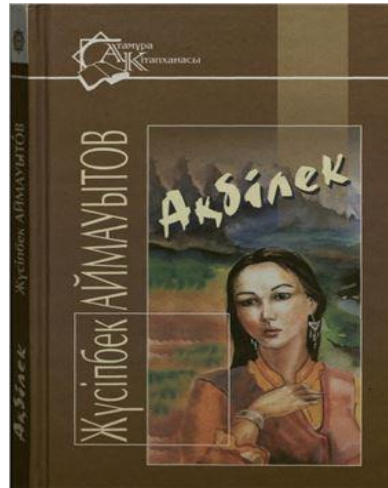
Aymavıtoı'un ikinci oğlu Janak, 18 Şubat 1920'de Semey'de doğmuştur. 1941'de "halk düşmanının oğlu" olarak tanınmış ve işçi ordusuna gönderilmiştir. Savaştan sonra hep "Sürgün edilecek miyim?" korkusuyla yaşamıştır. Hayat korkusu ve sıkıntılar, onun huzur içinde yaşamasını engellemştir.

Fotoğraf 2: Jüsipbek Aymavitov'un çocukları, soldan sağa doğru: Muza, Janak, Bektur. <https://e-history.kz/kz/news/show/2737/> [Erişim Tarihi: 12.03.2022].

Aymavitov, daha sonra ünlü bir veterinerin kızı olan Evgenia Karabatirova ile evlenmiş ve bu evlilikten bir kızı olmuştur. Yazarın kızı Magripa (bazı yerlerde Muza) Jüsipbekkızı, 3 Mayıs 1926'da Orenburg şehrinde doğmuştur. Babası sürgün edildiğinde Magripa, dört yaşında küçük bir kızdır. Babası Jüsipbek hakkında, "Annemin dediği gibi, babam çok yetenekli bir insandı. Hâlâ şu anları hatırlıyorum: Babam masasında oturup bir şeyler yazmaya çalışıyordu. Masanın yüzeyinde duran yeşil bir abajurla yanan bir mum oluyordu." demiştir. Aymavitov'un karısı Evgenia Karabatirova kocasını hep hatırlamış, onun tüm aile fotoğraflarını ve kişisel eşyalarını saklamıştır. 1991'de Pavlodar'a gelip manevi değeri çok yüksek olan eşyaları, Buhar Jirau adlı edebiyat ve sanat müzesine teslim etmiştir (Demçenko, 2014, [Erişim Tarihi: 12.03.2022]).

2. Kazak Edebiyatında *Akbilek* Romanı (1928)

Fotoğraf 3: *Akbilek* romanı. <https://bilim-all.kz/article/2246> [Erişim Tarihi: 11.03.2022].

Kazak edebiyatında roman örnekleri 20. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Kazak edebiyatı için önemli bir role sahip olan ilk psikolojik roman örneği olma özelliği taşıyan roman, Jüsipbek Aymavitov tarafından yazılan "*Akbilek*"tir. Yazar, yerel dilin özelliklerini ve zenginliklerini kullanarak 20. yüzyılın başındaki Kazak bozkırlarındaki siyasi durum çerçevesinde "*Akbilek*" adındaki bir kızın başına gelenleri anlatır. Romanda kadın imgesi ön plandadır. Yazar, insanın ve ülkesinin kaderinin toplumsal, siyasal

olayların etkisinde nasıl şekillendiğini anlatır. Romanın ana konuları “Kazak kızı Akbilek’in kaderi” ve “kadın eşitsizliği” olarak iki başlık altında toplanabilir.

Sabit Mukanov, *XX. Asırdaki Kazak Edebiyatı* kitabında Akbilek romanının ilk başlarda “*Ayel Tendigi*” dergisinde birkaç kez yayımlanıp yarım kaldığını söylemektedir. Ayrıca romanının tamamını Jüsipbek Aymavıtoı’dan alıp okuduğunu da aktarmaktadır. (Mukanov, 2012, s. 394).

1989 yılında Akbilek romanı kitap olarak yayımlanmıştır. Yine bu yılda *Culduz* dergisinin 6. ve 9. sayısında da yayımlanmıştır. Yazarın eserleri 5 ciltlik bir külliyatta toplanmıştır ve Akbilek romanı ilk ciltte yer almıştır.

Jüsipbek Aymavıtoı’un Akbilek romanının başlangıcı Altay bölgesinin doğasının güzelliğini anlatan tasvirler ile başlamaktadır. O bölgede yaşayan Mamırbay adında, mal varlığı yerinde olan bir adamın hayatından bahsedilmektedir. Mamırbay’ın her şeyden koruduğu, göz bebeği gibi baktığı “Akbilek” adlı bir kızı varmış. Her şey yolunda giderken bir anda hayatları alt üst olmuştur. Köylerine atlı Beyazlar saldırmıştır. Saldıranların hedefinde ise Akbilek vardır. Annesi Akbilek’i saklamıştır. Akbilek’in saklandığı yeri öğrenmek için Beyazlar annesine baskı yapar ve annesi söylemeyince ona işkence ederler. Aslında annesi ilk başta Ruslara kızının olmadığını söylemektedir:

– Benim kızım yok, aman Tanrım!..
 – Kız var! Bulacaksın!
 – Hangi kız, ne kız? dedi kadın. Bir tane bile kızım yok benim, yok! diye çığlık attı (Aymavıtoı, 2003, s. 2).

En başından beri Akbilek’in burada olduğunu bilen Ruslar, kadının dediklerine inanmayıp her yeri tek tek aramaya başlar. Onları buraya getiren de Akbilek’in evinde babasının çalışanlarından olan Mukaş adında biridir. Mukaş, Akbilek’in abisinden intikamını almak amacıyla bu işe girişmiştir. Mukaş, bir zamanlar “bolıs” (köyün muhtarı) olmak istemiştir ancak Akbilek’in ağabeyi onun bu göreve layık olmadığına dair üst makamlara bir rapor göndermiştir. Bu nedenle Mukaş istediği makamı elde edememiştir. Sonrasında Beyazlarla iş birliği yapmıştır.

Romanda Akbilek’in hayatı etrafında, Beyazların, Kazaklara yaptığı baskı ve eziyetler ile Kızılların (Sovyet Hükümeti’nin) Kazakistan’ın Altay bölgesine hâkim olması konu edilmektedir (Kınacı, 2012, s. 306). Romanda, Rusya’daki İç Savaş döneminde (1917-1919) Altay Dağları’nda Beyazlar ve Kızıllar arasında yaşanan çatışmanın Kazak avullarına (köy) sıçrayışı ve kendi hâlinde avulunda yaşayan bir Kazak kızının hayatının, Beyazlar-Kızıllar çatışması üzerinden tamamen değişmesi konu edilmektedir. Daha öncesinde köyünden hatta annesinin yanından hiç ayrılmayan Akbilek’in Ruslarla ilgili bildiği tek şeyin, büyüklerin kendi aralarında konuşurken duyduğu bir isim olan Ruslarla ilk kez dağ başında karşı karşıya gelir. Bu durum karşısında tiksindir. Beyaz askerler, köyü basıp Akbilek’i dağa kaçıırır. Beyazların komutanı, Akbilek’e âşık olur ve bir diğer Beyaz asker ile yaptığı düello sonucunda Akbilek’e sahip olur. Kazak kız ona “siyah bıyıklı” adam diye ad verir. Akbilek, düello sonucunda onun esiri olur. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Beyaz askerlerin komutanı “siyah bıyıklı”, bir gün Kızıllar ile savaşmaya gitmiştir. Kızıllar üstün geldiğinde Beyazlar geri çekilmeye başlamıştır ve kendi canlarının derdine düşen Beyazlar, Akbilek’i bırakıp kaçarlar. Beyazların kendisini bırakıp kaçmasının ardından Akbilek köyüne döner. Rusların altında esir hayatı yaşayan Akbilek’i kimse iyi karşılamaz. Babasının soğuk bakışı Akbilek’i derinden üzmüştür. Daima yanında olan annesi de artık yoktur. Akbilek’in kaçırıldığı gün ölmüştür. Babası başka birisiyle evlenmiştir. Akbilek, yaşadığı bütün olumsuzluklara, kötülöklere rağmen yılmaz. Çektiği bu ıstıraplar, onu “Sovyet kadını” olma yolunda olgunlaştıracaktır. Arkasında dayanabilecek, güvenebilecek

tek bir kişi vardır: Yengesi Urkiya'dır.¹ O, ağabeyi Amre'nin karısıdır. Çocuk sahibi olamayan masum, şefkâtlı bir kadındır. Urkiya, Akbilek'e sahip çıkar. Akbilek kaçırılmadan önce onu seven Bekbolat adında bir nişanlısı vardır. Hatta Akbilek kaçırıldığı gün onu kurtarmaya çalışırken Bekbolat kurşunla yaralanmıştır. Bekbolat bu olanlardan sonra sevgilisini Beyazlardan kurtaramadığı için kendisini suçlamıştır. Aylar sonra Akbilek köyüne döndüğünde Urkiya, Bekbolat'ı ve Akbilek'i bir araya getirmiştir. Köydeki insanların sözlerine, Akbilek'e bakış açlarına rağmen Bekbolat onunla evlenmek istemektedir. Düğün hazırlıkları yapılırken Akbilek, Bekbolat'la evlenmek istemeyip düğünü iptal etmiştir. Çünkü "siyah bıyıklı" adamdan hamile kaldığını öğrenmiştir. Akbilek, hamile olduğunu öğrendikten sonra yengesi Urkiya da hamile olduğunu söyler.

– Güzelim, ben de hamileyim. Sarımsak canım çekiyor. Bazen benim de midem bulanıyor, kusuyorum (Aymavıto, 2003, s. 159).

Urkiya aslında hamile değildir, onun böyle söylemesinin sebebi Akbilek'in doğacak bebeği istemeyeceğini düşünüp kendi çocuğu gibi yetiştirmek ve zamanı geldiğinde tekrar Akbilek'e vermektir. Akbilek, doğum yapar yapmaz yengesi Urkiya'dan çocuğu götürmesini ve o çocuğu başka birisine vermesini istemiştir. Akbilek'in şehirde yaşayan Tölegen adındaki abisi köye gelir ve onu şehre götürüp okumasına yardımcı olur. Akbilek eğitilmiş, sosyal, şehirli bir insan olmuştur. Akbilek'teki bu değişim ile Kazak kadınının "modern kadın" olma yolundaki mücadelesi dile getirilir Okuyan, dünyaya başka gözlerle bakan Akbilek, yıllar sonra ağabeyi Tölegen ve yengesiyle köye geri dönerler. Urkiya ve Akbilek'in dışarı çıkıp konuştuğu sırada bir çocuk önlerinden koşup geçer. Çocuğun adı İskender'dir. Akbilek, yengesine bakarak, "Bu çocuk bana benziyormuş." der. Yengesi de "Belki onu doğuran sensin." diye karşılık verir. Akbilek'in gözlerinden yaşlar dökülür. Böylece Akbilek ve kocası Baltaş (Baltaş, Akbilek'in geçmişine rağmen ona âşık olan ve onunla evlenen bir adamdır.) İskender'i şehre götürürler.

Jüsipbek Aymavıto, *Akbilek* romanında kadın-erkek eşitliği konusuna vurgu yapmaktadır. Örneğin romanda Baltaş ile Akbilek günlerinin nasıl geçtiğini birbirlerine anlatır, Akbilek, Baltaş çalışırken ona çay götürür, Baltaş da Akbilek bir iş yaparken ona yemek getirir... İki kişi beraber güler beraber ağlarlar. Çünkü iki farklı bedende yaşarlar ama tek vücut gibi hareket etmekteledir (Aymavıto, 2003, s. 229).

Romanın sonundan şu çıkarımda bulunulabilir: Akbilek ne kadar acı çekse de kendisine acı çektiren kişileri affetmiştir. Örneğin Baltaş ile Akbilek resmî nikah kıyacakları zaman nikah memuru olarak karşısına "siyah bıyıklı" çıkar. "Siyah bıyıklı" adam Akbilek'i görünce çok şaşırır; Akbilek de ona "Ben seni affettim!" tarzında başıyla bir hareket yapar (Aymavıto, 2003, s. 225). Akbilek, erdemli bir davranışta bulunarak mutluluğa erişmiştir.

3. Diğer Eserleri

Kütüphaneci Omarbayeva D. A. yaptığı bibliyografik incelemesinde, Jüsipbek Aymavıto için şunları dile getirmektedir:

Edebiyatın farklı alanlarında çalışmış bir bilim insanıydı. O bir şair, yazar, eleştirmen, romancı, oyun yazarı, gazeteciydi. Çocukluğundan beri şiirlere düşkün olan Jüsipbek, yazarlık hayatına 13 yaşında şiir yazarak başlamıştır. 1917 yılında Sariarka gazetesinde "Sarıarkanın Salemi" adlı bir şiiri basılmıştır. Aynı yıl Alaş gazetesinde "Jazuşılar, Otagası, Urşuk" adlı şiirleri yayımlanmıştır. 1918'de *Abay* dergisinde "Köşüü, Uran, Askeri Marselizası" adlı şiirleri yayımlanmış, sonraki yıllarda "Jamila, Lenin'e,

¹ Yazar notu: Urkiya olarak karşımıza çıkan yenge karakteri Kazak edebiyatında yenge rolünde karşımıza ilk defa bu kitapta çıkmaktadır. Daha önce romanlarda iyi niyetli ve detaylı olarak yenge rolü yer verilmemiştir.

Qazaqstan- 6. Meritoııga arnalğan uran (Kazakistan'ın 6. Yıl Dönümüne Adanmış Slogan), Nur Küyü" adlı şiirlerini yazmıştır (kzref.org, 2011, [Erişim Tarihi: 06.05.2022]).

Jüsipbek Aymavıtoı'un *Akbilek* dışında *Kartkoja* adlı bir romanı daha vardır. *Kartkoja*, 1926 yılında Kızılorda şehrinde kitap olarak yayımlanmıştır. Roman, kölelik hayatından kurtulup özgür bir yaşam için savaşmaya karar veren Kartkoja adındaki adamın hayatını anlatır. İnsanın özgür olması için okuması, bir meslek sahibi olması gerektiğini anlayan Kartkoja, yeni dünya düzenine uyum sağlamaya çalışacaktır. Bu sebeple kendisiyle sürekli iç hesaplaşma durumundadır. Bu romanda, Kartkoja, yeni dünya sisteminin gerektirdiği şartları görerek, düşünerek eski düşünceleri ile savaşmaktadır.

Jüsipbek Aymavıtoı, kendinden söz ederek, "Kartkoja'daki çocuklara ders anlatan molla benim. Eğer Kartkoja'nın babasını düşünürsek, o benim babamdır." demektedir. Eğer yazar kendi eserindeki olayları yaşamıyorsa, o psikolojiyi hissetmeseydi kahramanın yaşadıklarını etkileyici bir bakış açısıyla kitaptaki kişinin ağzından aktaramazdı. Dünya edebiyatında, psikolojik gelişimi anlatan, "roman/karakter yetiştirme" olarak tercüme edilen bir tür bulunmaktadır. Bu tür, Jean-Jacques Rousseau'nun (*Emile*), Didro'nun (*Denis Diderot*) eserlerinde görülür. Aymavıtoı, bu türü Kazak diline uyarlamayı başarmıştır. Dünya edebiyatının belirlediği gibi, edebiyat kendileri için değil, her halkın hikâyesi, kahramanın hikâyesi olarak yazılmıştır. Karakterin hikâyesi, inandırıcı olabilmek için mutlaka çocukluktan başlamalıdır. Kazak edebiyatında, psikolojik bir roman temelinde Kartkoja dışında herhangi bir çocuğun hikâyesi hâlâ yazılmamıştır. *Kartkoja*, 1916'da Rus İmparatorluğuna karşı olan ulusal kurtuluş isyanı hakkındaki ilk Kazak romanıdır. 1914'te, Kraliyet Kararnamesiyle, Kazak gençlerinin ağır işlerde çalıştırılmak üzere bir "işe alınma kararı" çıkarılmıştır. Kararname, "Kazaklar sadece kara işleri (ağır işler; madencilik gibi) yapabilir, başka işleri yapamaz!" diyen bir düşünceyi ima etmektedir. Bu bağlamda, Jetisu gençleri isyan etmiştir. Jüsipbek, romanda, Kartkoja imajıyla, isyanın nedenlerini ve sonuçlarını, Kazakların karşılıklı içsel yanlış anlaşılmasını ortaya koymuştur. Ayrıca *Kartkoja* romanındaki karakter bir hayal ürünü değildir; gerçek hayatta Kartkoja Toganbay isimli birisini temsil etmektedir (Anatili, 2015, [Erişim Tarihi: 06.05.2022]).

"Künekeydin Jazığı" adlı hikâyesi 1928 yılında *Jana Adebiet* dergisinde yayımlanmıştır. Bu hikâyenin konusu "kadının kaderi"dir. Künekey, kendi çevresine göre oldukça aydın, içinde bulunduğu şartlar içinde az çok okuma yazmayı öğrenip, kendisini yetiştiren genç, güzel ve özgür bir kızdır. Ailesinin onayladığı, onu isteyen erkeği istemeyerek annesi Şeker'e ve babası Kultumay'a karşı çıkmaktadır. Sevdiği erkek Bayman'la birlikte kaçıp evlenmiştir. Ama bu evlilik neticesinde mutsuz olmuştur. Çünkü çocuğu olmayan Künekey'i kaçıdığı o adam bırakıp başka birisi ile evlenmiştir. Yazar bu hikâyesi ile "Kazak kıızı, sevdiği adamla birlikte oldu, sevdiği adama kavuştu ama hâlâ özgürlüğüne kavuşamadı. Kadının toplumdaki statüsü hâlâ düşük. Eski düşünceler hâlâ kadınların özgür yaşamına engel oluyor." görüşlerini vurgulamak istemiştir (Kirabaev, 2003, s. 16).

Jüsipbek Aymavıtoı'un çok sayıda kısa hikâyesi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: "Betim- au, Kudagi goy (1918), Ömir degen osı ma?, Mısıkha oyun, Tışkanga ölim (1923), Oraldan poezd ötkende, Koysı tastamak, Jana ömirge ayak bastı, Jidebaydın bayandaması (1924), Anşı (1925), Borandı boljağış aule (1926)..." Jüsipbek Aymavıtoı eserlerinde, yaşadığı devrin gerçeklerini anlatmayı amaçlamaktadır. İnsanların yaşam tarzı, düşünceleri, istekleri gibi... Eski-yeni, zengin-fakir çatışmaların işlendiği, eskinin kötü yönlerini, varlıklı insanlarla yoksul insanlar arasındaki eşitsizlik, o zamandaki egemen sistemlere karşı çıkarak, özgür olarak yaşamak isteyen insanlar hakkındaki

görüşlerini yazmıştır. Sanatçılar hakkında da yazmıştır. Örneğin, “Anşi” adlı öyküsünde ünlü şarkıcı Amre Kaşaubayev hakkında yazmıştır. Jüsipbek, tiyatro oyunları da yazmıştır. 1917 yılında Semeyde Jüsipbek’in “Eski tartippen bala okutu, Rabyga” adlı bir perdeli piyesleri sahnelenmiştir. Sonrasında “El Korganı (1925), Mansap-Korlar (1925), Kanapya men Şarbanu (1926), Şernyaz (1926)” adlı çok sayıda tiyatro dramaları da yazmıştır. Jüsipbek’in piyeslerindeki asıl konu “Kazak halkını okumaya bilgi sahibi olmaya ve milletine yalansız dolansız hizmet etmeye çağırarak” olmuştur ve “kadınların aydınlanmasını, kadınların özgür olmasını” istemiştir. Mesela, “Rabyga” adlı tiyatro eserinde, “kalınmal” (başlık parası) karşılığında kendisinden çok yaşlı birisi ile evlenmeye mecbur kalan bir kadın anlatılmaktadır. Rabyga, annesine ve babasına karşı çıkmamıştır. “Onlara karşı çıkarsam, Allah beni affetmeyecek!” düşüncesiyle ailesinin istediği yaşlı adamla evlenmiştir. Ama o yaşlı adam her gün bir şeyleri bahane ederek Rabyga’yı dövmektedir. Yediği dayaklara artık tahammül edemeyen Rabyga, o adamdan kaçır ve kaçarken: “Kazak kızı (kadını), hadi gel, el ele tutuşalım, özgür hayat yaşamını birlikte keşfedelim!” sloganıyla yeni bir hayata adım atmaktadır (Kirabaev, 2003, s. 19). Yazar bu eserinde kadınlara seslenmektedir; kadınlara, “Eski hayat yaşamından kurtul, yeni hayata başlamaktan korkma, sen yalnız değilsin!” demek istemiştir denilebilir.

Kazak dramaturjisini ilk olarak Profesör Bagybek Kundakbayev incelemiştir. Onun tiyatro hakkındaki eserlerine göre, 13 Şubat 1915’te Semey şehrinde ilk Kazak tiyatrosu düzenlenmiştir. Kazak gençleri “Birjan-Sara” aıtısını (atışma) sahnelemiştir. Bu atışmada yönetici ve sunucu Aymavitov olmuştur. Piyesteki Birjan karakterini de Jüsipbek canlandırmıştır. Kendisine verilen rolü yetenekleriyle sıra dışı bir şekilde canlandırmıştır. Buradan, J. Aymavitov’un sadece edebi bir eleştirmen değil, aynı zamanda güçlü bir aktör, şarkıcı, Dombracı olduğu da anlaşılmaktadır (Anatili, 2015, [Erişim Tarihi: 06.05.2022]).

Kuanbek Bokaev ile yapılan bir röportajda, Kubugul Zharykbayev, Jüsipbek Aymavitov için şunları söylemiştir:

Uzun zamanlar halk eğitimi alanında görev yapan Jüsipbek Aymavitov, ‘Psihologia (Psikoloji) (1926), Jan Jüiesi Jane Öner Tandau (Ruh Sistemi ve Sanat seçimi) (1926)’ ders kitaplarını yazmıştır. Psikoloji, pedagoji ve metodolojik bilimler öğretimine derin önem vermiştir. Psikoloji kitabı 1926 yılında Taşkent’te Arapça harflerle yayımlanmıştır. “Ruh Sistemi ve Sanatın Seçimi” kitabı Moskova’da yayımlanmıştır. Bu eserlerde Jüsipbek Aymavitov, bu bilimler hakkındaki bilgileri Kazak gençleriyle tanıştırmıştır. Bilimsel terminolojilerinin doğuşunun temelini atmıştır. Toplumdaki genç üyelerin yetiştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur (Anatili, 2013, [Erişim Tarihi: 06.05.2022]).

Filoloji Doktoru Şerubay Kurmanbayulı da Jüsipbek için şunları aktarmıştır:

20. yüzyılda Kazakçada pek çok sayıda sanatsal eser ortaya koyan ve çeviri alanının gelişimine önemli katkılarda bulunan ilk kişilerden biri Jüsipbek Aymavitov’dur. Bir tercüman olarak Jüsipbek Aymavitov, Kazak edebiyatının gelişmesi için Rus ve dünya klasik edebiyatından çok istifade etmiştir. Zamanın süreli yayınlarından bazı küçük çeviriler yayımlanmıştır. Buna ek olarak, bir zamanlar Jüsipbek Aymavitov, bir dizi siyasi, tarihi eser ve ders kitabının Kazakçaya çevrilmesine katkı sağlamıştır. Yaklaşık 30 eser tercüme etmiştir (qazakadabiet.kz, 2017, [Erişim Tarihi: 06.05.2022]).

Aktöbe televizyonu, 25 yıl önce Aymavitov hakkında bir röportaj yapmış ve orada yazarın kızı Muza (Magripa) şunları söylemiştir: “Babam aslında 10 tane roman yazdı, hayatının son döneminde Abılay Han hakkında roman yazmaya başlamıştı ama bitiremedi; bu

romanı Latin harfleriyle yazıyordu fakat 10 sene boyunca yazdığı bu roman basılamadı, kayboldu." (Habar Tanym, 2018, [Erişim Tarihi: 11.03.2022]).

4. İdam Edilmesi

1925 yılında Stalin'in isteği üzerine *Ak Jol* gazetesindeki çalışanlar hakkında bir soruşturma başlatılmıştı. O yıllarda Jüsipbek Aymavıto'v da başına gelebilecekleri az çok tahmin ederek Taşkent'ten ayrılıp Şimkent'e taşınmıştır. 1926-1929 yıllarında Şimkent Pedagoji Kolejinde (Shymkent Pedagogikalyq Tehnikumu) hem öğrencilere ders vermekteydi hem de müdür olarak görev yapmaktaydı. Aslında buraya geldiği zaman kolej binası yıkık dökük bir biçimdeyken Aymavıto'v, halktaki gönüllülerle birlikte burayı tamir etmiştir. Bina eğitime hazır olduktan sonra ilk dersini "Abay" hakkında vermiştir. (Zinulina, Habar Tanym, 2018, [Erişim Tarihi: 11.03.2022]).

Aymavıto'v, Şimkent'te öğretmenlik yaparken bazı siyasi olaylara da katılmıştır, makale yazmaya da devam etmiştir. Ayrıca o dönemlerde, 1919-1922 yıllarında Kazakistan'ın Batı tarafında bir kıtlık meydana gelmiştir; Aktöbe, Kostanay şehirlerindeki halk kıtlıktan ölmeye başlamıştır. Aç kalan halka yardım etmek için Jüsipbek, Kazakistan'ın başka bölgelerine gidip oralardan yardım (yiyecek, içecek, hayvan vb.) toplamıştır. Kıtlık bölgesindeki halka, topladığı malları dağıtırken hiçbir kayıt tutmamış, yardımını kabul edenlere herhangi bir kâğıt imzalatmamıştır. Rus yanlıları, ileriki zamanlarda Jüsipbek'i "devlet malını yağmalama" sebebiyle suçlamıştır.

Prof. Dr. Tursun Jurtbay, Aymavıto'v'un hayatını, eserlerini araştıran ilk bilim adamıdır. Jurtbay'ın dediğine göre, Aymavıto'v'un idam edilmesinde öğrencilerinin de parmağı vardır (Habar Show, 2018, [Erişim Tarihi: 15.03.2022]). Bu şikâyetlerin başını Kalabay Bekdullaev adlı öğrenci çekmiştir. Kalabay'ın ardından 300 kadar öğrencisi Jüsipbek'i şikâyet etmiştir. Şikâyetlerin içeriğini "Okutulması gerekmeyen kitapları mecburen okuttu, Rus hükûmetini kötüleyen propagandalar yaptı, derslerle alakası olmayan Abay Kunanbayev hakkında dersler anlattı, *Ak Jol* gazetesinde çıkan bazı makalelerini bize anlattı; o makaleler Rus hükûmetine karşı yazılmıştı" gibi konular oluşturmaktadır.

Bunların dışında 1924'te Jüsipbek, yazdığı "Eles" adlı hikâyesinde hükûmete karşı olduğu gerekçesiyle edebiyat eleştirmeni Abbas Tokjanov tarafından da suçlanmıştır. Ayrıca Rimma Auymatou, verdiği röportajda, 1929 yılında yine Abbas Tokjanov'un, Jüsipbek'i eserleri yüzünden 3-4 kere şikâyet ettiğini söylemektedir. Bu şikâyetlerin ardından Jüsipbek serbest bırakılmış, kendisini suçsuz olarak gördüğü için bu süreçlerde kendisine avukat tutmamıştır.

Hakkındaki şikâyetlerin birikmesi neticesinde eserleri yasaklanarak; milliyetçilik ve Sovyet hükûmetinin aleyhinde propagandalar yaptığı, Alaş Orda'da bu tarz eylemlerde bulunduğu gerekçeleriyle 1929 yılında tutuklanıp 1 sene hapis hayatında işkence gördükten sonra 21 Nisan 1931 yılında, 42 yaşında Stalin'in emriyle Moskova'daki hapisanede vurularak öldürülmüştür. Ölümünün ardından 85 yıl boyunca mezarının nerede olduğu açıklanmamış, daha sonra Moskova'da Vagankovo Mezarlığında olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Seçkin bir aydın olan Jüsipbek Aymavıto'v, Kazak edebiyatının kurucularından biridir. Jüsipbek, ulusunun idealleri ve maneviyatı için 42 yıllık ömründe durmadan çalışmış ve 4 roman, 10 oyun, 50'den fazla hikâye ile çok sayıda makale ortaya koymuştur. Eserlerinde ulusal değerleri sıkça vurgulamaktadır. Gazetelerde editörlük, okullarda müdürlük ve öğretmenlik yapan Jüsipbek, pedagoji ve psikoloji alanında değerli

araştırmalar yapmış ve bu alanlardaki ders kitaplarının yazarlığını yapmıştır. Genç neslin yetişmesine büyük önem veren yazar, çocuğun ruhuna odaklanan, doğru eğitim sistemiyle eğitmeyi amaçlayan, bu bilince sahip bir bilim insanı olmuştur. “Çocuk karakteri” konusu ile de yakından ilgilenmiştir. *Kartkoja* adlı eseri de buna en büyük örneklerden birisidir. Yazarın, Ekim Devrimi’nden sonra iç savaştan etkilenen Beyazların (Ruslar) eylemlerini anlattığı diğer önemli eseri *Akbilek*’tir. Roman, gerçek hayattan alınan olaylardan inşa edilmiştir. Akbilek isimli kızın yaşadığı olaylar çevresinde, Kazak halkının hayatının gerçeklerini, o sorunlu zamanlardaki insanların kaderlerini geniş bir bakış açısıyla okurlarına sunmaktadır. Sosyal eşitsizliğe, kadın eşitsizliğine vurgu yapan ve o dönemdeki Kazak kadınının trajik kaderini anlatan roman, Kazak edebiyatındaki ilk psikolojik roman olma açısından büyük önem taşımaktadır.

Kazak edebiyatının kurulmasına öncülük eden Jüsipbek Aymavıtov, Stalin’in sosyal ve politik faaliyetlerden dolayı aydınlara karşı olan baskıcı tutumunun Kazakistan’daki ilk kurbanı olmuştur.

Kaynakça

- Ulı Tulgalar* (2003). (ed. Kirabaev, Serik). Almatı: Ortalygy Gylym Kitaphanası.
- Anatili Kazgazeta, (2013). “Ұлттық Психология пәні мектепте неге оқытылмайды?”. <https://anatili.kazgazeta.kz/news/15259> [Erişim Tarihi: 06.05.2022]
- Anatili Kazgazeta (2015). “Ұлтқа қызмет етудің үлгісі”. <https://anatili.kazgazeta.kz/news/33321> [Erişim Tarihi: 06.05.2022]
- Aymavıtov, J. (2003). *Akbilek*. Almatı: Raritet.
- Demçenko, A. (2014). Ўақытпен Санаспаған Jüsipbek Аймаұытов. <https://e-history.kz/kz/news/show/2737/> [Erişim Tarihi: 12.03.2022]
- Habar Show, (2018). “Ómir joly”. Jüsipbek Аймаұытулы. <https://www.youtube.com/watch?v=fEDvxWDWx7o&feature=youtu.be> [Erişim Tarihi: 15.03.2022]
- Habar Tanyım (2018). “Tany. Тағдыр. “Uly esimder”. Jüsipbek Аймаұытов. <https://www.youtube.com/watch?v=ncdATklf7QE> [Erişim Tarihi: 11.03.2022]
- Kınacı, C. (2012). Kazak Sovyet Edebiyatında Ekim Devrimi ve Kadın Sorunu–Avul Kızı Akbilek’ten Devrim Kadını Akbilek’e Giden Yol. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü IV. Genç Bilim Adamları Sempozyumu Bildiriler*, 21-22-23 Mayıs 2012, Gazi Üniversitesi, Ankara, s. 303-310.
- Kınacı, C. (2014). Kazak Sovyet Devri Romanı Akbilek’te “Öteki Rus” İmajı. *Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Genç Akademisyenler Sempozyumu*. Gazi Üniversitesi, Ankara, s. 319-333.
- Kirabaev, S. (1993). *J. Aymavıtov Ómiri Men Şıgarmaşılıgı*. Almatı: Ana Tili Baspası.
- kzref.org, (2011). “«Халық Перзенти» Жүсіпбек Аймаұытов” <https://kzref.org/filimi-kitaphana-korkem-edebiet-sektori-bir-el--bir-kitap-akci-v2.html> [Erişim Tarihi: 06.05.2022]. Omarbayeva, D.A. (2011). *Halık Perzenti Jusipbek Aymavıtov*. Taraz: Taraz Memlekettik Universiteti Ǵılım Kitaphana.
- Mukanov, S. (1932). *XX. Gasırdağı Kazak Adebıyeti*. Almatı: Atamura.
- Qazakadabieti.kz, “Жүсіпбек Аймаұытовтың Аудармадағы Сөз Қолдану, Сөз Жасау Шеберлігі”. Kurmanbayulı, Ş. (2017). <https://qazaqadabieti.kz/9830/zh-sipbek-ajmauytovty-audarmada-y-s-z-oldanu-s-z-zhasau-sheberligi> [Erişim Tarihi: 06.05.2022]. Almatı: Kazak Ádebieti.